

A KATOLIKUSOK JOGÁLLÁSA AZ APPROBÁTÁK TÜKRÉBEN

DR. ZAKARIÁS KINGA
egyetemi tanársegéd (PPKE JÁK)

A mohácsi csatavesztést követő politikai viszonyok kényszerhatása alatt a Magyar Királyság keleti felét képező országrészből létrejött önálló Erdélyi Fejedelemség egyházi, de politikai életét is jelentős mértékben meghatározta az a világtörténelmi eseménysorozat, melynek eredményeként létrejött a protestantizmus.

Előadásomban azt vizsgálom, hogyan rendezte Erdély törvényhozása a nagy szellemi mozgalom idején az egymás után kialakuló új vallásfelekezetek jogállását, és milyen mértékben segítette vagy korlátozta a régi vallás, a római katolikus gyakorlását.

Erdélynek, mint önálló országnak a saját törvényhozása a Szapolyai János halála utáni 1540. augusztusi segesvári országgyűléssel vette kezdetét,¹ és ettől kezdve évente legalább egyszer, de általában sűrűbben tartottak országgyűlést. Az első évtizedek hatalmi harcainak köszönhetően gyakran hívtak össze országgyűlést, a fejedelmi hatalom megerősödésével párhuzamosan következett be az állandósulás, az évi két országgyűlés tartása.² Az országgyűlés által elfogadott törvények az elsőrendű forrásai Erdély vallási viszonyai rendezésének.

A törvényeket kezdetben latin nyelven fogalmazták, de már az 1556. évi márciusi szászsebesi országgyűlésen hozott törvényeket magyarul szövegezték. Tekintettel arra, hogy Izabella királyné nem értett magyarul, visszatértek a latinra, az 1556. évi áprilisi kolozsvári országgyűlésen hozott törvények nyelve újból a latin, de az 1565. évi júniusi kolozsvári országgyűlésen a magyar nyelv már kiszorította a törvényhozás

¹ A szakirodalom az 1529. januárjában Gerenden tartott országgyűlést úgy tartja számon, mint az első, anyaországtól külön megtartott országgyűlést. Ez az országgyűlés azonban főként bíráskodással foglalkozott, amely eljutott ugyan a jogszabályalkotás határáig, annak megállapításával, hogy mi a hatályos jog, de eredeti funkciója szerint nem törvényhozó, hanem törvénykező szerv volt, így a különálló erdélyi országgyűlés előzményének tekinthető.

Az erdélyi országgyűlésnek kettős eredete volt. A másik előzmény az ország két részre szakadása előtti magyar országgyűlés.

² TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései. (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976. 16–18.

köréből a latint. Azonban a bevezetés és záradék latin nyelvű marad, valamint a törvény szövegébe is vegyítettek latin kifejezéseket, sokszor egész mondatokat.³ Báthory Gábor idejétől honosodott meg a nyomtatott közzététel,⁴ biztosítva a szélesebb körű hozzáférhetőséget. A hozott törvények szövegeinek egy része azonban a háborús időkben elveszett, az idő folyamán a törvények el is avultak, és az érvényben lévők között is sok volt az ellentmondás.

A törvények egy kötetbe gyűjtésének igénye már a 17. század első felében jelentkezett. Bethlen Gábor utasítására a törvénykezés módját és rendjét taglaló jogszabályokat írták össze, s belőlük kerekedett ki a Specimen Juridici Processus.⁵ Bethlen 22 cikkelyből álló perjogi kódexe volt az első erdélyi törvénygyűjtemény, melynek egyetlen célja a jogszabályok közzététele volt. A gyűjtés maga is meglehetősen szűk körű volt, a perjogi összefoglalás csak néhány törvényen alapult,⁶ és nem volt átlátható rendszerbe, szerkezetbe foglalva.⁷

I. Rákóczi György fejedelem szélesebb körű törvénygyűjteményt akart létrehozni, „a jognak teljesebb és helyesebben elrendezett kézikönyvét”.⁸ Az egy corpusban történő kiadás céljából a rendszeres gyűjtés már az ő uralma alatt elkezdődött, később pedig az apa által elindított vállalkozást fia, II. Rákóczi György folytatta.⁹ A régi törvények egybegyűjtése végül is az Approbáták¹⁰ megalkotását eredményezte, amely Erdélynek 1541-től 1653-ig hozott törvényeit foglalja magába.¹¹

³ BALÁS GÁBOR: *Erdély jókora jogtörténete adatösszeállítása 1540-1849 közti korra*. Budapest: kézirat, 1979. 38.

⁴ BALÁS 42.

⁵ Az 1619. májusi országgyűlés fogadta el. SZILÁGYI SÁNDOR (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel*. I-XXI. kötet. Budapest: A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala, 1875-1898. (EOE) VII. 104.

⁶ Trócsányi Zsolt elemzése szerint a törvénygyűjtemény az 1582, 1597, 1598 és az 1607. évi törvényeken nyugodott.

⁷ „[A] dolgok jelen állapotához képest kelleténél rövidebb, és sem a törvények lényegét a maga teljességében ki nem meríti, sem a dolgokat az ő jelentőségük szerint kellően beosztott rendszerben meg nem különbözteti.” – így nyilatkozik a következő erdélyi törvénygyűjtemény, az Approbáták előbeszéde „az igen dicső fejedelem”, Bethlen Gábor idején elfogadott törvénygyűjteményről. MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1540-1848. évi Erdélyi Törvények*. Budapest: Franklin Társulat, 1900. (CJH ErdT) 7.

⁸ Uo.

⁹ Az 1652. évi szeptemberi részországgyűlés a törvénygyűjtemény előkészítésére bizottságot küldött ki. Az alapmunkát, amely az addigi, tehát 1540-től kelt dekrétumok összefoglalását tűzte ki célul, táblabírák, közügyigazgatók és még néhány jogban jártas személy végezte el.

Az 1653. január-márciusi országgyűlés a betűrendbe szedett törvénygyűjtemény átvizsgálására és végleges formába öntésére ismét bizottságot rendelt ki, amelynek tagjai tekintélyes személyek voltak, például Rhédey Ferenc, Barcsay Ákos, Kemény János, későbbi fejedelmek. BALÁS i. m. 10.

¹⁰ „Erdélyországnak és Magyarország hozzákapcsolt részeinek megerősített végzeményei” (Approbatae Constitutiones Regni Transsylvanie et Partium Hungariae eidem annexarum). A tanulmányban az egyetemi oktatásban használt MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest: Osiris, 1996. 31. rövidítést fogadjuk el. Az idézés a törvénygyűjtemény kezdőbetűinek (A.C.), valamint a részek, címek és cikkelyek számának kiírásával történik.

¹¹ CJH ErdT 31–247.

A gyűjtés I. Apafi Mihály fejedelem alatt folytatódott,¹² és a Compiláták¹³ megalkotásához vezetett.¹⁴ A Compiláták az Approbáták időbeli folytatása, az 1654-től 1669-ig hozott törvényeket foglalja magába.¹⁵

A törvénygyűjtemények értékét az adja, hogy ezek a magyar jogtörténetben kizárólag az erdélyi jogalkotásban megjelenő, tulajdonképpen kompilációs munkák, meghaladva a kibocsátott dekrétumok és artikulusok időrendbe állításának módszerét, már bizonyos tartalmi selejtezést is végrehajtottak, tartalmi egyeztetési igényekkel léptek fel, az elavult, ellentmondásos rendelkezéseket kiiktatták a törvénygyűjteményből.¹⁶ Az átvizsgált, megfelelő rendbe szedett cikkelyeket pedig tematikusan csoportosították, szerkesztették.¹⁷ Azok a törvények, amelyek nem kerültek be a törvénygyűjteménybe, nem bírtak törvényerővel.

Tehát a vallási viszonyokat Erdélyben véglegesen az Approbáták rögzítették.¹⁸ Az Approbáták az addigi törvényalkotási szokásoknak megfelelően a vallásügyi rendelkezésekkel kezdődnek, az első rész szól az „egyházi dolgokról”.¹⁹

A törvénygyűjtemény első címe a „Réliigiókra nézendő dolgokról” a bevett vallásokra vonatkozó közös szabályokat tartalmazza, a következő címek alatt pedig a négy

¹² „Annyi csapás, oly sok tűzvész, annyi külső és külső háború dühöngése és mindenféle veszedelmek sokasága után, amelyek Erdélyországot [...] csaknem a végpusztulás szélére juttatták”, a fejedelem úgy gondolta, a legfontosabb teendő a külső béke megőrzése mellett az igazság újraélesztése, mely a belső béke alapja, hogy a nagy elődök példájára „Astreát ismét visszahívjuk és a szent Themisnek oltárt emeljünk.”

Az 1668. júliusi radnóti országgyűlés bizottságot rendelt ki, „az arra alkalmas, a hazai törvényekben és törvényerőre emelt szokásokban legjáratosabb férfiakból”, hogy az 1654-től keletkezett törvényeket összegyűjtsék, és egyeztessék a törvénykezési zavarok mérséklése érdekében. CJH ErdT 251, 253.

¹³ „Erdélyországnak és Magyarország hozzacsatolt részeinek összegyűjtött végzeményei” (Compilatae Constitutiones Regni Transsylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum) Rövidítés az Approbátákhoz hasonlóan. Lásd 10. lábjegyzet

¹⁴ Az 1669. januári országgyűlésen az egybegyűjtött cikkelyeket átvizsgálták, az Előbeszéd szerint kihagyták azokat, amelyek „a hazai alaptörvényekre ártalmasok és azokba ütközők”, a többieket az Approbáták rendszere szerint csoportosították. Uo.

Az 1669. márciusi gyulafehérvári országgyűlés elfogadta, ezt követően a fejedelem jóváhagyta, és megerősítette.

¹⁵ CJH ErdT 247–355.

¹⁶ Magyarországon sem a Zsámboki János nevéhez fűződő, 1581-ben kiadott törvénygyűjteményben, sem az 1696-tól Corpus Juris Hungaricinek nevezett törvénygyűjteményben nem hajtottak végre tartalmi „selejtezést”. MEZEY i. m. 31.

¹⁷ Az 1653 január-márciusi országgyűlés által kirendelt bizottság az átvizsgált cikkelyeket megfelelő rendbe szedte, és 5 részbe csoportosította: 1. egyházi dolgok (egyházjog), 2. a fejedelmet, az államhatalmat és a fiscust illető dolgok (államjog), 3. az országalakosokra néző fontosabb dolgok (rendi jogok), 4. törvényszéki ügyek (perjog), 5. közediktumok sora (közigazgatási jog). A törvénygyűjteménybe ezen kívül beiktatták az akkori országgyűlésen megszavazott törvényeket is. A.C. Előbeszéd. CJH ErdT 9. Az 1669. januári országgyűlés által az egybegyűjtött cikkelyek átvizsgálására kiküldött bizottság szintén az Approbáták rendszerét követte, ezzel is jelezve, hogy a Compiláták az Approbáták időbeli folytatása. C.C. Előbeszéd. CJH ErdT 253.

¹⁸ A Compiláták kifejezetten a római katolikus vallásra vonatkozóan nem tartalmaztak rendelkezést, így a Compiláták első „Ekklesiái dolgokról” szóló címének ismertetésétől eltekintünk.

¹⁹ CJH ErdT 10–25.

recepta religio rendszerén kívül álló felekezetek (a románok megtúrt görögkeleti vallása),²⁰ illetve szekták (szombatosok)²¹ elleni intézkedések mellett, megtaláljuk a katolikus felekezetre vonatkozó korlátozó rendelkezéseket is.

A törvénygyűjtemény (1. cím 2. cikk) kimondja a bevett vallásokra vonatkozóan a szabad vallásgyakorlat elvét, felsorolva a négy bevett vallást: református (kálvinista), evangélikus (lutheránus), római katolikus, unitárius vagy antitrinitárius.²²

A négy vallás szabadságát valamiféle igen korai polgári vallási türelemnek szokás értelmezni. Valójában nem az volt, hanem „a kialakult realitások józan politikai érzékű elismerése.”²³ A kialakult rendiség legfejlettebb típusú, egykamarás országgyűlése²⁴ nem tudott szembehelyezkedni (néhány kivételtől eltekintve)²⁵ sem az erős fejedelmi hatalommal, sem a reformáció, illetve ellenreformáció vagy katolikus megújulás²⁶ Erdélybe begyűrűző mozgalmával. A felekezeti hovatartozás tudomásulvétele és a status quo rögzítése maradt a feladata. Így biztosíthatta a különböző felekezetek békés egymás mellett élését.

A négy bevett, tehát törvényesen elismert vallás rendszere a 16. század második felében alakult ki Erdélyben. Az 1557. júniusi országgyűlésen mondták ki először a szabad vallásgyakorlat elvét a katolikus és evangélikus vallásra vonatkoztatva.²⁷ Az országgyűlés a fennálló állapotot vette tudomásul. A szász nemzeti universitas 1544. novemberi határozata értelmében az evangélikus egyház a szász földön „állam-

²⁰ A.C. 7., 8. cím CJH ErdT 22–24.

²¹ A.C. 4. cím CJH ErdT 17.

²² „A négy recepta religiók az országnak ezen megegyezett közönséges végzése szerént, ennek utána is örök időkre bevettekül tartassanak, [...]. Ezen négy recepta, úgy mint: Evangelica reformata (vulgo Calviniana), Lutherana sive Augustana, Romano-Catholika, Unitaria vel Antitrinitaria vallásuknak az ország határozatai értelmében szokásos helyen való gyakorlása ezután is megengedtesék.”

²³ TRÓCSÁNYI ZSOLT: Három nép, három nemzet, négy vallás. In: *Magyarok a Kárpát Medencében*. Budapest: 1989. 92–94.

²⁴ TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Az Erdélyi Fejedelemség korának országgyűlései (Adalék az erdélyi rendiség történetéhez)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976. Lásd még: TRÓCSÁNYI ZSOLT: Erdély központi kormánya 1540–1690. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980. 405.

²⁵ Az 1588. októberi részgyűlés a jezsuiták kiűzését követelte Báthory Zsigmond fejedelemtől. A rendek a fejedelem ellenállása miatt megtagadták az adót. Lásd 70. lábjegyzet

²⁶ A protestáns történészek ellenreformációról, a katolikus történészek katolikus reformról, belső megújulásról, restaurációról beszélnek. Szántó Konrád szerint a vallási küzdelemnek a politika síkjára való kiterjesztése adott a katolikus megújulásnak ellenreformációs színezetet. SZÁNTÓ KONRÁD: *A katolikus egyház története*. I–II. kötet. Budapest: Ecclesia Kiadó, 1988. II. 19. 113.

²⁷ Az 1557. júniusi törvényt már Szilágyi Sándor úgy értelmezi, hogy az országgyűlés a „Kálvin-felekezet”-re is kiterjesztette a vallásszabadság elvét. EOE II. 21. A törvényt latin nyelven az EOE II. 78. közli. Ez az álláspontot képviseli: ZOVÁNYI JENŐ: *A magyarországi protestantizmus története*. I–II. Mária-besenyő-Gödöllő: Attraktor, 2004. I. 31.; ENDES MIKLÓS: *Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története*. I–II. Budapest: Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 1935. I. 140. Gagy Sándor ezzel ellentétben meggyőzően bizonyítja a latin nyelvű törvény nyelvtani értelmezésével, hogy ez a törvény csak az evangélikus vallás szabadságát biztosítja. GAGYI SÁNDOR: *Erdély vallásszabadsága a mohácsi véstől Báthori Istvánig*. Budapest: Heller I. és M. „Studio” Könyvnyomdai műintézet, 1912. 48–50. Trócsányinál is az szerepel, hogy az 1564. júniusi törvény a református vallás jogainak első tételes törvénybe iktatása. TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2005. 93.

egyház” lett.²⁸ A református vallás szabadságát az 1564. júniusi törvény biztosítja.²⁹ A kálvinistáknak a lutheránusoktól való elszakadása már az államhatalom égisze alatt történt.³⁰ Az 1564. januári segesvári országgyűlés kítűzte az enyedi hitvitát azzal a céllal, hogy a két vallás közötti különbségeket a fejedelem megbízottja előtt megvitasák.³¹ Nem született megállapodás a kiegyezést illetően, így bekövetkezett a két felekezet formális elválása, és a reformátusok megalkották a saját külön egyházukat, élén a püspökké választott Dávid Ferencsel. A júniusi tordai országgyűlés a fennálló állapotot rögzítette. Ez után következtek az 1566-os katolikusellenes szabályok. 1568. januárjában a tordai országgyűlés törvénybe iktatta az unitarizmus szabad vallásgyakorlatát.³² Ennek az Európában egyedülálló rendelkezés létrejöttének a magyarázata: János Zsigmond áttért az unitárius vallásra. Ugyanezen az országgyűlésen az erdélyi rendek azt is megfogalmazták, mit jelent a vallásszabadság, vagyis a recepció: a hit tanításának, hirdetésének, valamint a hit megvallásának és gyakorlásának szabadságát, az istentisztelet, a tanítás és a szertartások végzésére rendelt személyek alkalmazásának, tartásának szabadságát.³³

²⁹ Az V²⁸ ENDES i.m. I. 138. II. 222.

²⁹ Az V. törvénycikk kimondta a kolozsvári magyar-, református-, illetve a szebeni szász- evangélikus – egyházhoz való csatlakozás szabadságát. EOE II. 231–232.

³⁰ A kiválás oka a hívők etnikai hovatartozásának különbsége volt. Teutsch, Friedrich: Die kirchliche Verhältnisse Siebenbürgens. Halle: E. Strien, 1906. 24.

³¹ János Zsigmond fejedelem már 1563-ban nyilvánosan átpártolt a protestantizmushoz. ZOVÁNYI i. m. 61. Az enyedi zsinaton Blandratának a fejedelemtől felhatalmazása volt arra, hogy a reformátusoknak külön egyházzá való alakulását megengedje, ha a vitakozások kellő eredményre nem vezetnek. GAGYI i. m. 59.

³² A szakirodalomban vitatott, hogy az 1568. januári vagy az 1571. januári országgyűlés mondta-e ki az unitáriusok szabad vallásgyakorlását. Jelen tanulmány a Zoványi álláspontját fogadja el. Zoványi szerint az 1571. januári országgyűlésen hozott törvény nem megy túl az 1568. januári tordai országgyűlésen hozott törvényen, amely már teret engedett minden protestáns nézetnek. ZOVÁNYI i. m. 66., 71. Endes ezzel ellentétben azon az állásponton van, hogy az 1568. januári törvény jogot adott ugyan az unitárius tanok hirdetésére, de ezzel még nem mondta ki az országgyűlés az unitáriusok vallásszabadságát. Ez az 1571. januári törvénnyel történt meg, amikor az országgyűlés kimondta: „az egy Isten ígéje mindenütt szabadon prédikáltassék s a confessióért senki meg ne bántassék”. ENDES i.m. 141. Zoványi ugyanezt a törvénycikket forrásra való hivatkozás nélkül az „egy” szó nélkül közölte. Az EOE II. 374. az „Isten ígéje” szerepel. Gagyí az EOE forrásközlésére hivatkozással mondja ki, hogy az 1571. januári törvény értelmében az unitárius vallás recepta religio. Az 1568. évi törvény nem gátolja az unitarizmus hirdetését, és védi a hit szabadságát, mindez azonban véleménye szerint nem jelenti azt, hogy az unitárius vallás szabad gyakorlási jogot nyert. Nézetünk szerint tévesen, az 1568. és az 1571. évi törvény közötti különbséget a tudomány és lelki élet szabadsága biztosításának a törvényi intenciójában látja. GAGYI i.m. 81-82. Az erdélyi törvényalkotás az országgyűlés gyengesége folytán a fejedelem és a rendek harcában a napi politika aktuális vívmányait, a status quot rögzítette, az emberi jogok védelmének feltételezése történelmietlen. Trócsányi az 1568. évi törvény és az unitárius vallás említése nélkül azt rögzíti, hogy 1571. januárjában a vallásszabadságot újra törvénybe iktatják. TRÓCSÁNYI 2005. 93.

³³ „[a]z praedikátorok az evangeliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerént és a község ha venni akarja jó, ha nem penig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ű lelke azon meg nem nyugodván, de olyan prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért penig senki a superintendensek közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bántassa, ne szidalmazassék senki az religióért senkitől [...]” EOE II. 267.

A katolikus vallás Báthori István alatt erősödött meg annyira, hogy 1573. májusában a törvény már mind a négy bevett vallást védte. (5 tc.).³⁴ Az 1588. decemberi országgyűlésen visszalépés történt, mert a rendi előretörés és a Báthoryak rekatolizációs törekvései elleni tiltakozás jegyében az országgyűlés szigorú katolikusellenes szabályokat hozott, és csak a két protestáns felekezet, az evangélikus és református jogait iktatta törvénybe (11. tc.).³⁵ A fejedelmi hatalom újra megerősödésének következtében a négy recepta religio szabadságát, Erdély történetében először az 1595. április-májusi 15. tc. mondta ki.³⁶ Az 1600. október-novemberi I. tc.-ben³⁷ és az 1602. augusztusi medgyesi országgyűlésen történt újra kinyilvánítását³⁸ követően már nem újíttotta meg az országgyűlés, a fejedelmi conditiókban azonban első helyen szerepelt a rendek vallásszabadságának és annak szabad gyakorlatának a garantálása.³⁹

Erdélyben tehát négy államvallás nyert létjogosultságot, ezt rögzítik az Approbáták is, de a vallások egyenjogúsága csak elvi szinten létezett. A gyakorlatban erős református hegemonia érvényesült, a törvénygyűjtemény is több, a katolikus felekezet szabad vallásgyakorlatát korlátozó rendelkezést tartalmaz.

Ki kell emelnünk azonban azt, hogy az Approbátáknak van egy, a katolikusokra is vonatkozó pozitív szabálya (3. articulus).⁴⁰ Ez a törvénygyűjtemény egyik újítása: az egyházi és világi elemek közös gyűlésének felállítása minden recipiált egyház részére. Ezek a hitbeli és erkölcsi tanokat nem érintő, vagyis az egyház világi vonatkozású ügyeiben kaptak döntési jogot. Ez óriási horderejű intézkedés, amely az erdélyi katolikus autonómiának az alapját alkotja, mivel megteremtette a későbbi státusgyűlés alap gondolatát.⁴¹

Az I cím 5-11. cikkusai alatt következnek a katolikusokra vonatkozó korlátozó intézkedések.

Mind a négy felekezet tarthat papot, és működtethet szerzetesrendet (a jezsuitákon kívül), a katolikusok viszont csak ott, ahol 1649-ben többségben voltak; ahol kisebbségbe szorultak, ott a katolikus főurak csak saját szolgálatukra, birtokaikon tarthattak papot. (5. articulus)⁴² A városokba pedig katolikus papok csak bizonyos napokon és

³⁴ Az 1573. májusi tordai részgyűlés által hozott törvényt a szakirodalom egyöntetűen a négy bevett vallás szabadsága megújításának tekinti. Lásd ZSILINSZKY MIHÁLY: A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. I-II. Budapest: Franklin-Társulat Nyomdája. 1880., I. 169.; GAGYI i.m. 93.; TRÓCSÁNYI i.m. 2005. 94. Az 1573. májusi törvény azonban nem mondja ki a négy bevett vallás szabadságát. A katolikus vallás előretörését az jelzi, hogy míg az 1568. januári és 1571. januári törvények a prédikátor szabad evangélium hirdetéséről, (EOE II. 267.) és a prédikátorok védelméről (EOE II. 374.) rendelkeznek, addig az 1573. májusi törvény a fejedelmet kéri, hogy „senkit az ő religiójában, melyet szegény megholt urunk idejében tartott, nagyságod ne háborítana.” EOE II. 541.

³⁵ EOE III. 240.

³⁶ „Az mi a religio dolgát nézi, végeztük országul, hogy az recepta religiók, tudniillik catholica sive romana, lutherana, calvinista et ariana libere mindenütt megtartassanak.” EOE III. 466.

³⁷ EOE III. 551.

³⁸ EOE V. 144.

³⁹ RÁCZ LAJOS: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992, 163.

⁴⁰ CJH ErdT 11.

⁴¹ ENDES i.m. II. 256–257.

⁴² CJH ErdT 12–13.

csak meghatározott cselekmények elvégzésére mehettek be, a betegek látogatása, gyóntatása, keresztelese céljából vagy halottak kikísérésére, de más egyházi szertartást nem végeztek, és utána rögtön el kellett hagyniuk a várost. (11. articulus)⁴³

Ezek a szabályok korlátozták ugyan a vallásgyakorlatot, de nem lehetetlenítették el teljesen. Létezett korábban olyan törvény is, az 1566. márciusi X. tc., amely a katolikus egyházi személyeket az egész országból kiutasította. Némi kegyelmet azzal gyakoroltak, hogy a váradi káptalan „kiigazítására” határidőt engedélyeztek.⁴⁴

Az Approbáták „a többségben lévő vallás tarthat papot” elvet vette át az 1581. május 2. tc.-ből.⁴⁵ Ezt egészítette ki a Bocskai szabadságharc utáni rendeződés idején elfogadott 1607. júniusi országgyűlés 52. tc.-ével, amely rendelkezett a katolikus papoknak a szabad városokba veszedelem esetén való bemeneteléről.⁴⁶

A vegyes vallású helyeken kiemelt fontosságú a templomhasználat ügye. Itt a törvénygyűjtemény (7. articulus)⁴⁷ azt a recepta religiók jogainak tiszteletben tartására épülő, Bethlen Gábor valláspolitikáját követő elvet vette át a 1615. szeptember-októberi 34. tc.-ből, amely szerint a vegyes vallású helyeken, ha csak egy templom van, az a többségé legyen, kiegészítve azzal a kikötéssel, hogy a többi religiókra lévő kötelesek közösen más templomot építeni.⁴⁸ Ahol többségben voltak, a templom a katolikusokat illette meg ugyan, de abban a protestáns kisebbség a vallását gyakorolhatta, sőt a katolikusoknak hozzá kellett járulniuk a templomépítéshez a protestánsok részére, és csak azután birtokolhatták háborítatlanul a saját templomukat.⁴⁹

Fontos kiemelni, hogy a törvénygyűjtemény a négy bevett vallás szabadságát a cuius regio eius religio elvével szemben is biztosította, amennyiben kimondta ennek az általános tilalmát. (8. articulus)⁵⁰ A korábbi törvények ezt a tilalmat csak a katolikusok vonatkozásában érvényesítették (1588. december 7. tc., 1607. márciusi 13. tc., 1615. szeptember-októberi 35. tc.).⁵¹ Az Approbáták ezen újítása, a területi elv tilalma biztosította a több felekezet együttélését anélkül, hogy a földesúr beavatkozott volna a jobbágyok felekezeti hovatartozásába. A jobbágyok maguk dönthették el, melyik vallást követik, és senki sem háborította őket felekezeti hovatartozásuk miatt.

A törvénygyűjtemény katolikusok számára talán legszérmesebb rendelkezése a katolikus egyházi hierarchiába való beavatkozás, amennyiben a katolikusok számára nem engedélyezte a püspöki kormányzatot. Ebben a rendelkezésben a legszembetűnőbb a katolikus felekezet hátrányos megkülönböztetése a többi bevett felekezettel szemben. A törvénygyűjtemény (9. articulus)⁵² kimondta, hogy a négy recepta religió

⁴³ CJH ErdT 15.

⁴⁴ EOE II. 302-303.

⁴⁵ A törvény előírta, hogy, ha valamely helység római katolikus papot kér, a fejedelem a körülmények kivizsgálására küldjön ki egy főúri követet két megyei főnemessel, és, ha ők úgy találják, hogy többségben vannak a katolikusok, akkor teljesüljön a helység kívánása. EOE III. 157.

⁴⁶ EOE V. 510.

⁴⁷ CJH ErdT 13-14.

⁴⁸ EOE VII. 286.

⁴⁹ ENDES i.m. II. 250.

⁵⁰ CJH ErdT 14.

⁵¹ EOE VI. 471, EOE VII. 286-287.

⁵² CJH ErdT 14.

közül a reformátusok, az evangélikusok és az unitáriusok saját püspököt választhattak, akit a fejedelem megerősített tisztségében, a katolikusok pedig csak vikáriust választhattak. A helynökök, mivel nem rendelkeztek a püspöki ordóval, papokat nem szentelhetek. Ennek következményeként a püspökeiktől megfosztott erdélyi katolikusokat egyre kevesebb pap gondozta.

A katolikus püspökséget az 1601. január-februári 29. tc.⁵³ törölte el. A Báthori Zsigmond által 1598. május 1.-én kinevezett püspököt, Náprágy Demetert⁵⁴ a törvény a – részint Báthory András, részint Mihály vajda korában elkövetett – bűnei⁵⁵ felsorolása után száműzte, és elrendelte jószágai lefoglalását. Ezután mondta ki egyetlen mondattal, minden indoklás nélkül, tulajdonképpen Náprágy magatartása következményeként a püspökség megszüntetését is.⁵⁶ Az utolsó katolikusellenes törvényt, az 1610. március-áprilisi 7. tc.-t⁵⁷ követően, a katolikusok helyzetét a törvények nem szabályozták.⁵⁸

Bethlen Gábor 1618. május 2.-án kelt oklevelével⁵⁹ Fejérdi Márton szepesi kanonokot nevezte ki vikáriussá.⁶⁰ A katolikus rendek az 1640. évi országgyűléshez kérvényt adtak be, amelyben kérték a fejedelmet, hogy a többi bevett vallásfelekezethez hasonlóan nekik is lehessen püspökük.⁶¹ Püspököt nem tarthattak ugyan, de I. Rákóczi György biztosította a „katolikus státus”⁶² számára a vikáriusválasztás jogát. A fejedelem ezek után 1647. április 20.-án nevezte ki Szalainai Istvánt vikáriussá.⁶³ A tisztséget elismerő oklevelet erősítette meg a törvénygyűjtemény. (7. cím „Vikáriusságról” 1. articulus)⁶⁴

Az erdélyi katolikus püspöki tisztség betöltésének megtagadása a recepta religiók rendszerén ejtett sebet, mivel még a románok számára is, akik görögkeleti vallását a törvénygyűjtemény megtűrtnek (tolerata religio) minősítette, biztosította a püspökjelölés jogát. (8. cím „Oláh papokról” 1. articulus)⁶⁵

A katolikusok jogállásán belül külön kérdéskör a jezsuiták helyzete. Ennek a témának a törvénygyűjtemény két külön címet is szentel (2. cím „A jezsuitai szerzetnek kirekesztésének módjáról és okáról”; 3. cím „A jezsuitáknak kirekesztéseknak confir-

⁵³ EOE IV. 587.

⁵⁴ Máshol Napragi, Náprághy

⁵⁵ „[B]áthory András fejedelmünknek itt létében minden ez országban való dolgot oda fel megirt római császárnak, azután Mihály vajda idejében [...] Sigmond fejedelemnek donatióit Mihály vajdával semmivé tette, [...] az recepta religiókön valókat, főképpen a kolosváriakat háborgatta” EOE IV. 587.

⁵⁶ „Sőt ezután is soha efféle püspök ide ne szállasson, se püspöksége ne observáltassék.”

⁵⁷ EOE VI. 170.

⁵⁸ TRÓCSÁNYI 2005. i. m. 101.

⁵⁹ EOE VII. 33, 286.

⁶⁰ Ez a vikáriusi intézmény nem a katolikus egyházjogon alapul, mert e szerint csak a megyéspüspöknek lehet vikáriusa. Ezt a vikáriusi intézményt az államhatalom oktrojálta a katolikusokra. ENDES i. m. II. 243.

⁶¹ EOE X. 294.

⁶² A fejedelem így egy részben világiakból álló gyülekezetnek biztosította a vikáriusválasztás jogát. A katolikus státusba az országgyűlési nemesség katolikus tagjai és a papság tartozott, amely viszont nem volt tagja az országgyűlésnek.

⁶³ ENDES i. m. II. 242.

⁶⁴ CJH ErdT 22.

⁶⁵ Uo.

matiójáról, és azoknak fautorairól”), és rendhagyó módon – ezzel jelezve, hogy a törvénygyűjtemény összeállításakor a kérdés még mindig aktuális és vitatott volt - a jezsuitákról rendelkező korábbi törvényeket és az indokokat felsorolva, a jezsuitákat ki-rekesztőket erősítette meg.⁶⁶

A jezsuitákat a hiányzó papság pótlására és a meglévő papság megsegítésére Báthory István telepítette be Erdélybe. A rendek a fejedelmi akaratot az 1579. október 5. tc.-ben becikkelyezték, csak azt kérték, hogy a jezsuiták a tanításon kívül ne foglalkozzanak mással, a vallási béke fenntartása érdekében.⁶⁷ Az 1581. májusi 2. tc.-vel a jezsuiták Gyulafehérvárra, Kolozsmonostorra és Kolozsvárra telepítését is tudomásul vették, bár erre a három helyre akarták korlátozni őket.⁶⁸ A fejedelmi támogatás nyilvánult meg abban is, hogy 1581. május 12.-én kelt adománylevelében Báthory István nekik adta az egykori kolozsmonostori apátság javait, s megalapította Kolozsváron a Farkas utcában a jezsuita kollégiumot.⁶⁹ Ebbe iratkozott be 1583-ban Pázmány Péter.⁷⁰

Az erdélyi rendiség Báthory István halála után a jezsuiták ellen fordult azzal az ürüggyel, hogy a conditiokhoz nem tartották magukat. Az 1588. októberi részgyűlés kiűzetésüket követelte Báthory Zsigmondtól, és, amikor ez elutasította kérésüket, az Erdélyi Fejedelemség történetében először és utoljára, megtagadták az adót.⁷¹ A decemberi országgyűlésen a rendek már megtörték a fejedelmi ellenállást. A nagyarányú törvényalkotás legfontosabb törvénycikkei a jezsuiták végleges kiűzését, birtokaik elkobzását mondták ki, még azt sem engedélyezték, hogy a nemesek birtokaikon tartassanak jezsuita papot.⁷² A rendi mozgalom 1594. évi nagy veresége után a jezsuiták újra nyíltan feltűntek Erdélyben, az 1595. április-májusi törvény eltörölte az ellenük hozott törvényeket.⁷³ Az uralmi válság további folyamán került sor a kolozsvári véres eseményekre, az unitárius városi nép jezsuitaellenes akciójára 1603. június 9-én, amely során földig rombolták a rendházat és kollégiumot.⁷⁴ Ezt követően az 1607. június 2. tc. újból kitiltotta a jezsuitákat,⁷⁵ és ezt erősítette meg az 1610 március-áprilisi 7.tc.⁷⁶ Bethlen Gábor fejedelmi engedéllyel megengedte ugyan a jezsuiták működését,

⁶⁶ „A Jésuitai szerzetnek állapotjáról eleitől fogva az országnak sokrendbéli constitutioi voltak, s igen változó korban is forgott állapotjuk...Mostan is annakokáért a felölök emanalt régi constitutioi az országnak..., nevezetesen 1588, 1607, 1610. években helyekben hagyattatván, újítatnak és confirmáltak, a jésuitai szerzet pedig mostan is e házának minden résziből a feljebb megírt artikulusok tartása szerint kirekesztett.” CJH ErdT 16.

⁶⁷ EOE III. 143.

⁶⁸ EOE III. 157.

⁶⁹ ZSILINSZKY i.m. I. 190-191. Az alapítólevelben célként meg volt jelölve a katolikus érdekeknek az előmozdítása az iskolán belül és kívül. ENDES i. m. II. 235.

⁷⁰ BITSKEY ISTVÁN: Pázmány Péter. Budapest: Gondolat Kiadó, 1986. 11.

⁷¹ EOE III. 79, 235.

⁷² „(4) [h]uszonöt nap alatt ezek az szerzetes jezsuiták mindenünnön az nagyságod birodalmából minde-
nestől kimenjenek, és soha az szerzet [...] többé az országba bé ne jöhessen.” „(6) [e]féle szerzetes je-
zsuitákat se házánál, se jószágában senki ne tarthasson [...]” „(10) [...]Ha mit peng az jezsuiták újon-
nan tettek, vagy tettek volna, az a fiskusé legyen” EOE 238–240.

⁷³ EOE III. 466.

⁷⁴ TRÓCSÁNYI 2005. i. m. 101.

⁷⁵ EOE V. 493.

⁷⁶ EOE VI. 170.

halála után azonban, mivel a törvények tiltották a működésüket, mindenkor készen kellett állniuk a kiutasításra. A fent említett törvények Approbátákba foglalásával ez meg is történt.

Összegezve, tehát megállapíthatjuk, hogy az Erdélyi Fejedelemségben a római katolikus vallás gyakorlását, bár bevett vallás volt, az országgyűlés korlátozta. Az Approbáták fenntartották ezt a korlátozást. Meggyőződésem, hogy ennek okát nem a vallási türelmetlenségben, hanem az erdélyi állam önállóságának megőrzésére irányuló politikában kell keresnünk.